

NOȚIUNEA DE „FRUMOS”: CONFUZII LEXICALE ȘI CONSECINȚE EDUCATIONALE

LA NOTION DE "BEAU": DES CONFUSIONS LEXIQUES ET DES CONSEQUENCES EDUCATIVES

Maia ROBU,

doctor în pedagogie, doctor în arte, conferențiar universitar,
Institutul de Științe ale Educației, Chișinău

*"... l'art contemporain est fait pour troubler
et non pas pour rassurer..."
(Georges Braque)*

L'article traite la notion de "beau" par rapport à l'art visuel dans le cadre d'un processus éducatif. Nous proposons une application distincte de ce terme, compte tenu de deux domaines de la production artistique à des fonctions différentes. L'un est le monde des belles formes créées selon les règles de l'harmonie – architecture, design, stylisme (dit "non-représentatif"). L'autre domaine concerne les œuvres qui abordent soit des problèmes purement plastiques, soit transmettent des messages, des sentiments qui touchent à l'espace personnel et sacré de l'artiste. Les dernières ciblent la sensibilité du spectateur; elles sont considérées du domaine dit "représentatif" et leur aspect formel n'est pas évalué par le critère de "beau" dans le sens traditionnel du terme.

La lecture d'une création artistique est donc relative au domaine de sa provenance, et dans un contexte éducatif, lors d'une analyse d'une image d'art, il est nécessaire de distinguer la fonction des formes créées: c'est un objet utile / confortable / ergonomique / décoratif, et par conséquent - "beau", ou c'est une œuvre demandante de la réflexion profonde et provocante des émotions par la complexité de son langage, qui n'est pas forcément relié au champ du "beau" banal...

Avant propos. Lansarea revistei "Artă și Educație artistică" la Chișinău în sala mare a Bibliotecii Naționale a reunit o bună parte din intelectualii care, prin relatările lor, au încurajat apariția revistei, abordând tangențial și problema menirii artelor: "formarea și culturalizarea individului care tinde spre perfecțiune - proces realizabil prin contemplarea frumosului".ⁱ

Vocabule și intelesuri. Ce sens trebuie să citim în sintagma "Arte frumoase" în epoca contemporană? Ce vrea să spună Curricula școlară la Educația plastică prin "...receptarea frumosului din viață și din artă"ⁱⁱ?

Să parcurgem rapid câteva din operele consacrate din artele plastice, fără cunoașterea cărora nu este imaginabilă nici "formarea individului..." și nici procesul de "educație plastică școlară": Vincent van Gogh "Plimbarea deținutilor", Pablo Picasso "Femeia care plînge" sau "Guernica", Henry Moore "Mama și copilul (1952, 1956)". Să privim și câteva din operele mai vechi: "Apocalipsa" de Albrecht Dürer, "Parabola orbilor" de Pieter Bruegel, "Prinderea lui Iisus" de El Greco, "Scălimbul" de Jose de Ribera, "Cerșetorii" de Esteban Muril-

Io, "Idiotul din Coria" de Diego Vélasquez, "Înălțarea crucii sau Răstignirea" de Rubens, "Lecția de anatomie a doctorului Tulp" de Rembrandt, "Sărmanul Gilles" de Jean-Antoine Watteau, "Naufragiul Meduzei" de Théodore Géricault și altele, care provoacă emoții și stări sufletești variate și contradictorii.

Din optica sensurilor pe care le cuprinde notiunea de "frumos", ne chestionam și asupra trăsăturilor "Giocondei" de Leonardo da Vinci, frumusețea ei în sens pur feminin fiind contestată, de altfel, de mulți spectatori.

Ne mai întrebăm cum se va descurca profesorul care a adoptat în dicționarul său de evaluare a unei imagini calificativul "frumos" în momentul în care vor fi prezentate opere moderne precum lucrările controversate ale lui Francis Bacon, cele deranjante ale lui Christian Boltanski, sau cele pline de simbolism ale lui Salvador Dali?

Vedem că noțiunea de "frumos", în sens tradițional (ca reprezentare și ca mesaj), este departe de a acoperi câmpurile de explorări artistice și psihologice ale măștrilor artei plastice.

Să trecem acum la "frumosul din viață" și la sarcina școlii de a învăța elevii "să-l recepteze".

Ne plimbăm, spre exemplu, pe străzile și aleile Chișinăului (sau ale oricărei alte localități)... Arbori masacrați. Fântâni de canalizare fără capace. Pungi și vase de plastic care inundă spațiile verzi... Oameni invalizi. Bătrâni bolnavi. Copii orfani...

Elevul trebuie să aleagă din acest tablou real doar frumosul, să-l admire, să-l recepteze, să-l picteze... Dacă nu-l vede, atunci să-l inventeze...

Dar ce facem cu elementele "nefrumoase", dar care, inevitabil, fac parte din cotidian? O bună parte din ele merită a fi condamnate și combătute; altele merită compasiunea noastră și coparticipare pentru a le înlătura. Deci să nu fie oare în educația vizuală loc pentru a medita, a pătrunde în esența lucrurilor și a le da o valoare, pentru a lua o atitudine?

Atunci apare riscul că o divizare categorică a imaginilor "din viață" în "frumos" și "ne-frumos", după canoanele tradiționale, va cultiva tendința spre preferințe elitiste (extremiste?), spre ultraperfecționism (discriminări de tot felul?), spre non-toleranță (radicalism?)... Or istoria a demonstrat că echivalarea termenilor "frumos = nobil = bun" nu convine faptelor, pentru că unele atrocități din cele mai barbare ale epocii moderne au fost însoțite de cea mai "frumoasă haină" - de ideea "individului desăvârșit", de muzica clasică, de capodopere picturale etc.

Din interogările de mai sus rezultă o concluzie. Noțiunea de "frumos", aplicată fără discernământ, reprezintă un fals. O dogmă. O superficialitate. Ea este foarte des învelișul exterior al lucrurilor și camuflează un sens absolut invers. Faimoasa frază "frumosul va salva lumea", citată prea patetic și prea des în mediul educativ, devine un kitsch în exprimare, dacă e să ne referim la contextul artelor vizuale și la misiunea educației artistice plastice.

În virtutea faptului că școala trebuie să ajute copilul să devină Om, artele plastice au, alături de celelalte discipline școlare, obiectivul de a educa co-

pilul prin intermediul vizualului (imagini, persoane, obiecte, fenomene, opere de artă). Prin urmare, formarea unei culturi vizuale presupune sensibilizarea elevului față de vizibil, interogarea sa asupra celor receptate. Fără a i se pune "lentile" care filtrează doar "frumosul", ci invers - confruntarea lui constantă cu vizibilul pentru dezvoltarea capacității de analiză și pentru educarea unei atitudini.

Intenție de comprehensiune. Stereotipata noțiune de "frumos", care este și azi glisată ca o axiomă în discuțiile despre artele vizuale și despre educația artistică plastică vine (asemeni ritualurilor păgâne care se împletesc din inerție cu credința creștină) din perioada când frumosul, ca o categorie filozofică, desemna (și) artele. O incursiune în materie de estetică nu ține de scopul acestui eseu. Dorim doar să delimităm domeniile care sînt "moștenitorii legali" ai calificativului "frumos" pentru a ști astfel să ne ferim de eronări în gândire și în exprimare.

După cum se știe, artele vizuale au mai multe clasificări, una din ele fiind pe domenii "reprezentative" și "non-reprezentative". Ultimul cuprinde arhitectura și ambiantul, designul și stilismul, artele decorative (cele clasice - ceramica, arta textilă, dar și scenografia, giuvaieria, etc.). Acestea se supun legiților armoniei plastice și au menirea de a crea frumosul în mediu, în spațiile arhitecturale, în vestimentație. Acestor creații le aplicăm, de bună seamă, adjectivul "frumos", ele desfășurându-ne ochiul și delectându-ne sufletul.

Cu totul altfel stau lucrurile în artele reprezentative - pictura, grafica, sculptura, fotografia, tehnologiile vizuale moderne. Acestea fie că tratează probleme pur plastice, fie că transmit mesaje, dezvăluie sentimente personale și sacre ale artistului. Or, în general, "rolul esențial al artei, constanta sa, a fost de la origine un mod de expresie a omului".ⁱⁱⁱ Aceste opere necesită deci o lectură complexă, pentru că sînt o sinteză de coduri picturale și de coduri socio-culturale.

Codurile picturale se constituie din forma vizibilă a operei artistice plastice, adică reprezintă aspectul ei tehnic: formă, culoare, lumină, materie, format, suport, dimensiune, compoziție etc. Acestea reprezintă un ansamblu de reguli și de mijloace utilizate de către artist pentru a da o formă plastică mesajului vizual; convenționalismele picturale variaza în pas cu epoca și cu societatea.

Codurile socio-culturale ascund sensurile operei de artă, adică aspectul ei estetic, emanat de diferite concepții artistice în dependență de preocupările artiștilor din epoca dată. Codurile socio-culturale reprezintă un ansamblu de semne și de simboluri, a căror cunoaștere permite a situa opera într-un context istoric, geografic și social. Lectura unei operei artistice sub această optică presupune: subiectul imaginii, mediul, personajele, obiectele, observarea atitudinilor și a relațiilor dintre personaje.

Ambele grupuri de coduri conlucrează la cristalizarea imagistică a ideii, a mesajului pe care autorul vrea să-l exprime prin aceste interferențe. Și, după cum se știe, artistul exteriorizează astfel cele mai diverse emoții și sentimente: fie tristețe, fie revoltă, fie o încordare psihologică sau chiar disperare; toate

fiind proprii ființei umane, dar luînd forme picturale nici pe departe "frumoase", în sensul tradițional al cuvîntului.

În concluzie, travaliul spectatorului este înțelegerea sensurilor unei imagini și nu doar a aparențelor ei exterioare. Rolul școlii și al educatorului de artă este de a ghida publicul școlar anume în această direcție, mai cu seamă pentru că arta în evoluția sa este complexă, contradictorie și generează multiple chestionări.

Criteriul de autenticitate a unei creații artistice plastice ar fi, probabil, o indispensabilă comunicare "afectivă" între imagine și ochi, fapt care conduce spre emoția estetică. Pentru că anume aceasta este funcția operei de artă – dintotdeauna "copilul epocii sale" (Wassily Kandinsky): proiectarea unui sens, a unui adevăr, care traversează spațiul și timpul, mărturisindu-ne, din antichitate și pînă azi, istoria spirituală a umanității.

ⁱ ...Veneam în acea zi de la ședința de acreditare a unei instituții de Arte plastice și, prin coincidență, exact tot atunci, vizitînd atelierul de studiu (Pictură și Desen), am fost întrebată de o colegă din echipă, care nu este din domeniul artelor vizuale: "De ce studenții pictează acest model de femeie obeză și bătrînă? Ea doar *nu este deloc frumoasă?*". Întrebarea aceea - simplă și inocentă, m-a stupefiat... Mi-am mobilizat logica pentru a formula un răspuns, dar care s-a dovedit foarte vag: "Vedeți, aici problema plastică este de a reda forma, de a găsi armonia de culori; modelul nu se alege după criteriul paradelor de modă, etc..., etc... ". Dar am rămas eu însămi foarte problematizată și contrariată de acest episod...

Sărbătoarea lansării revistei se prelungise pînă tîrziu, și nu am mai avut curajul să pun problema în discuție acolo, pe loc. Însă dorința de a găsi un răspuns mai convingător m-a frămîntat îndelung...

ⁱⁱ *Curriculum școlar pentru clasele V^a- IX^a*, Chișinău, Cartier, 2000, p.6

ⁱⁱⁱ Huyghe René. *Dialog cu vizibilul*. București, Meridiane, 1981, p.5

Bibliografie :

1. Achiței, Gheorghe. *Frumosul dincolo de artă*. București, Meridiane, 1988.
2. Duborgel, Bruno. *Imaginaire et pédagogie*. Toulouse, Privat, 1992.
3. Huyghe, René. *Dialog cu vizibilul*. București, Meridiane, 1981.
4. Jones, Arthur. *Întroducere în artă*. București, Lider, 1992.
5. Kandinsky, Wassily. *Spiritualul în artă*. București, Meridiane, 1994.
6. Неменский, Борис. *Познание искусством*. Москва, Изд-во УРАО, 2000.

20 mai, 2006

Recenzent: **Tudor Stăvilă**,
doctor habilitat în studiul artelor,
conferențiar cercetător